

§1. Організація роботи Голови Верховної Ради України та його заступників

Правовий статус Голови Верховної Ради України та його заступників регулюється Розділом IV Конституції України і главою 4.3. Регламенту Верховної Ради України.

Голова Верховної Ради України та його заступники обираються Верховною Радою України на строк її повноважень з числа народних депутатів України таємним голосуванням шляхом подачі бюлетенів. Вибори Першого заступника та заступника Голови Верховної Ради України можуть проводитися одночасно з виборами Голови Верховної Ради України, якщо до початку чи під час розгляду цього питання між депутатськими фракціями (групами) буде досягнута домовленість про вибори «в пакеті» цих посадових осіб. Голова Верховної Ради України і його заступники не можуть виконувати будь-яку іншу оплачувану роботу (крім наукової, викладацької чи іншої творчої у позаробочий час), а також входити до складу правління чи ради підприємства або об'єднання громадян, що має на меті одержання прибутків.

Кандидатури на посаду Голови Верховної Ради України та його заступників висуваються на альтернативній основі на засіданні Верховної Ради депутатами та їх групами (фракціями). Депутат може висунути для обрання свою кандидатуру. Після висунення кандидатур парламент приймає рішення про перехід до обговорення цих кандидатур і робить перерву в засіданні для попереднього обговорення висунутих кандидатур в депутатських групах (фракціях).

До початку обговорення висунутих кандидатур в депутатських групах (фракціях) Секретаріат Верховної Ради України поширює серед народних депутатів інформаційні матеріали про кожного кандидата, що надійшли від комітету з питань Регламенту, депутатської етики й організації роботи Верховної Ради України. Такі матеріали повинні містити: прізвище, ім'я та по батькові кандидата; назву, номер і місцезнаходження (область чи місто) виборчого округу; дату народження; дані про освіту, професію, партійність; виписку з трудової книжки про трудову діяльність; автобіографію з висвітленням найбільш істотних результатів трудової діяльності, що не становлять

охоронювану законом таємницю; декларацію про доходи, зобов'язання фінансового характеру, відомості про нерухоме та цінне рухоме майно, внески в банках і цінні папери відповідно до вимог, встановлених для державного службовця першої категорії; відомості (підписані кандидатом) щодо самостійного входження кандидата (або через представника) до складу керівних органів підприємств, господарських товариств, організацій, спілок, об'єднань, кооперативів тощо, що здійснюють підприємницьку діяльність. Верховна Рада України може прийняти рішення (процедурне) про включення до інформаційних матеріалів також інших даних про кандидатів та їх діяльність. Перелік інформаційних даних повинен бути однаковим для всіх кандидатів. Питання про обрання Голови Верховної Ради України та його заступників не потребує підготовки в інших парламентських комітетах.

На обговорення кожної кандидатури на посаду Голови Верховної Ради України відводиться 2 години сесійного часу, в тому числі для доповіді кандидата – 30 хв., а на посаду Першого заступника і заступника – відповідно 1,5 год., в тому числі 20 хв. – для доповіді кандидата. За рішенням парламенту час обговорення може бути продовжено або скорочено в порядку, передбаченому Регламентом. Право на обговорення кандидатур мають лише народні депутати України.

Кандидати виступають на пленарному засіданні з доповідями про програми майбутньої діяльності і відповідають на запитання (в порядку висунення їх кандидатур). У виступах депутатів усі кандидатури обговорюються одночасно. Депутати мають право ставити запитання кандидатам, висловлювати думку щодо їх програм, їх політичних, ділових та особистих якостей, агітувати за або проти кожного з них. Головуючий на засіданні з урахуванням черговості депутатів на виступ надає рівні можливості для виступаючих за кожного кандидата. У заключному слові кожний кандидат також дає згоду на включення своєї кандидатури до бюлетеня для таємного голосування або заявляє про самовідвід; про самовідвід він може заявити в будь-який час перед цим, для чого головуєчий на засіданні надає йому слово позачергово.

Таємне голосування щодо кандидатур та визначення результатів і наслідків голосування здійснюється відповідно до порядку, встановленого в главі 3.7. Регламенту Верховної Ради України. До бюлетеня для таємного голосування включаються всі кандидатури, яких було висунуто у встановленому порядку і які дали згоду балотуватися. Вибори вважаються такими, що відбулися, якщо бюлетені для таємного голосування одержали не менш як 2/3 депутатів від їх фактичної кількості. Якщо жоден кандидат не одержить при першому голосуванні 226 голосів, проводиться повторне голосування щодо двох кандидатур, які одержали найбільшу кількість голосів при першому голосуванні, не рахуючи тих кандидатів, які після першого голосування вибули з балотування.

Про обрання Голови Верховної Ради України та його заступників парламент приймає відповідні постанови.

Згідно зі ст.88 Конституції України, Голова Верховної Ради України: веде засідання Верховної Ради України; організовує підготовку питань до розгляду на засіданнях Верховної Ради України; підписує акти, прийняті Верховною Радою України; представляє Україну у зносинах з іншими органами державної влади України та органами влади інших держав; організовує роботу апарату Верховної Ради України. Визначені Конституцією повноваження Голови Верховної Ради України деталізовані у Регламенті Верховної Ради України та інших законах. Зокрема, відповідно до ст.4.3.8 Регламенту, Голова Верховної Ради України на виконання визначених Конституцією повноважень:

- представляє Верховну Раду в Україні та за її межами;
- забезпечує взаємодію Верховної Ради України з органами виконавчої, судової влади, Верховною Радою Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування;
- вживає заходів для охорони та захисту честі й гідності Верховної Ради, її органів та окремих депутатів;
- веде засідання Верховної Ради, забезпечує дотримання під час їх проведення Регламенту Верховної Ради (засідання мають вестись державною мовою);
- підписує акти, прийняті Верховною Радою України, засвідчуючи цим відповідність їх змісту прийнятим даними органами рішенням;
- видає розпорядження про опублікування актів Верховної Ради, що не потребують наступного підписання Президентом України;

– забезпечує дотримання розпорядку і розпису роботи Верховної Ради України, її Секретаріату;

– призначає і звільняє службовців Секретаріату Верховної Ради, здійснює інші повноваження, що стосуються проходження ними державної служби; щодо фахівців і посадових осіб здійснює ці повноваження за погодженням з відповідними комітетами Верховної Ради України;

– розпоряджається використанням приміщень, споруд, обладнання, а також територій, що перебувають у віданні Верховної Ради України;

– забезпечує контроль за діяльністю Секретаріату Верховної Ради України;

– затверджує положення про документооборот у парламенті України;

– забезпечує розробку проекту кошторису витрат Верховної Ради, погодження його з Міністерством фінансів і не пізніш як за 3 місяці до закінчення бюджетного року подає його на розгляд Верховної Ради;

– розпоряджається коштами, виділеними Верховній Раді України згідно з затвердженим бюджетом і кошторисом витрат Верховної Ради;

– не пізніш як через півтора місяця після закінчення бюджетного року подає на розгляд Верховної Ради докладний письмовий звіт про витрати Верховної Ради за минулий рік та про їх відповідність затвердженому кошторису витрат Верховної Ради чи відхилення від нього;

– контролює виконання Першим заступником, заступником Голови Верховної Ради та головами комітетів Верховної Ради України їх посадових обов'язків;

- на засіданні Верховної Ради України, найближчому після дня подання відповідної заяви, оголошує про зміни в складі комітетів Верховної Ради;

- видає розпорядження про відрядження депутатів, посадових осіб Верховної Ради України та підписує відповідні документи; затверджує звіти депутатів і посадових осіб Верховної Ради про виконану у відрядженні роботу;

- скликає і веде засідання Погоджувальної ради депутатських груп (фракцій);

- з метою сприяння зареєстрованим депутатським групам (фракціям) у здійсненні у Верховній Раді їх функцій, визначених Регламентом, надає їм на пропорційних засадах приміщення, обладнання, закріплює за ними адміністративно-технічний персонал, який користується їх довірою;

- не рідше одного разу на рік подає звіт Верховній Раді України про свою діяльність, організацію роботи парламенту та його органів, стан законодавчої бази в Україні;

- доповідає на першій сесії Верховної Ради України наступного скликання про політичне становище та стан законодавчої бази в Україні;

- подає Верховній Раді України наступного скликання на її першій сесії докладний письмовий звіт про фактичні витрати з кошторису парламенту у поточному році;

- видає розпорядження про негайне розміщення на інформаційній дошці у Верховній Раді України інформації про час, місце проведення, порядок денний засідань кваліфікаційних та атестаційно-дисциплінарних комісій суддів під час розгляду ними справ щодо суддів, які обираються чи призначаються парламентом;

– виконує разові доручення Верховної Ради України.

Одним з пріоритетних напрямків роботи Голови Верховної Ради та його заступників є ведення засідань парламенту. На пленарному засіданні ніхто не може виступати без дозволу головуючого на засіданні. Він надає слово депутатам у порядку, передбаченому Регламентом Верховної Ради України, з дотриманням черговості, встановленої для промовців на підставі їх заяв про надання слова, з забезпеченням чергування виступів на підтримку і не на підтримку обговорюваної пропозиції та забезпечення виступів від різних депутатських груп (фракцій) пропорційно їх кількісному складу.

Голова Верховної Ради здійснює також інші функції, покладені на нього Конституцією України, Регламентом Верховної Ради України, Законом «Про комітети Верховної Ради України», Законом «Про статус народного депутата України» та іншими законодавчими актами. Зокрема, він має право брати участь у засіданнях Ради національної безпеки і оборони України, виконує функції державного експерта з питань таємниць у Верховній Раді України та ін.

Регламентом Верховної Ради України було передбачене повноваження Голови Верховної Ради України забезпечувати внутрішню і зовнішню безпеку парламенту; визначати, які військові формування необхідні для цієї мети (ці формування підкорялися його наказам). Однак з набуттям чинності Закону «Про державну охорону органів державної влади України і посадових осіб» від 4 березня 1998 р. державна охорона Верховної Ради України була покладена на Управління державної охорони України, підпорядковане безпосередньо Президенту України і підконтрольне Верховній Раді України. При цьому слід зазначити, що Управління державної охорони виступає гарантом безпеки не тільки цілого парламенту, але й особисто Голови Верховної Ради України та його Першого заступника у місцях їх постійного і тимчасового перебування. Протягом дії терміну їх повноважень також гарантується безпека членів їх сімей, що проживають з ними або супроводжують їх.

Перший заступник Голови Верховної Ради і заступник Голови Верховної Ради виконують визначені Конституцією України обов'язки, беруть участь у розробці проекту кошторису витрат Верховної Ради, звіту про витрати з кошторису Верховної Ради, контролюють виконання головами відповідних комітетів Верховної Ради їх посадових обов'язків, не рідше одного разу на рік подають звіт Верховній Раді про свою діяльність і організацію діяльності Верховної Ради та її органів з питань, віднесених до їх відання.

Перший заступник Голови Верховної Ради веде організаційну та іншу роботу з питань взаємодії Верховної Ради з органами виконавчої влади, органами самоврядування, а також з питань підготовки і розгляду у Верховній Раді України законопроекту про державний бюджет та звіту про його виконання.

Заступник Голови Верховної Ради здійснює організаційну та іншу роботу з питань взаємодії Верховної Ради з органами судової влади, а також з питань ефективного здійснення Верховною Радою та її органами законопроектної діяльності, законодавчої процедури та контрольних повноважень.

На виконання своїх повноважень Голова Верховної Ради України та його заступники видають розпорядження, які можуть бути змінені, доповнені, скасовані рішенням парламенту, прийнятим більшістю голосів народних депутатів від їх конституційного складу. Розпорядження заступників Голови Верховної Ради можуть бути змінені, доповнені, скасовані Головою Верховної Ради, а також рішенням Верховної Ради, прийнятим більшістю голосів депутатів від їх конституційного складу.

Виконання повноважень Голови Верховної Ради України та його заступників забезпечують їх секретаріати, що є структурними підрозділами Апарату Верховної Ради України.

Голова Верховної Ради України та його заступники можуть бути в будь-який час відкликані парламентом на їх прохання, а також у зв'язку з незадовільною їх роботою на цих посадах або через інші обставини, що унеможливають виконання ними своїх обов'язків, у тому числі внаслідок порушення вимог щодо несумісності мандату Голови Верховної Ради і його заступників, передбачених ч.2 ст.4.3.1. Регламенту Верховної Ради України. Дострокове припинення депутатських повноважень Голови Верховної Ради та його заступників одночасно припиняє і їх повноваження як посадових осіб парламенту.

У разі відкликання Голови Верховної Ради або розгляду питання про надання згоди на притягнення його до відповідальності чи про дострокове припинення його депутатських повноважень заступники Голови Верховної Ради не вправі вести засідання. В цьому разі пленарне засідання веде обраний Верховною Радою ad hoc головуєчий на засіданні з числа народних депутатів України.

Пропозиції про відкликання Голови Верховної Ради (його заступників) можуть вноситися Головою Верховної Ради України (його заступниками) за його (їх) письмовою заявою або не менш як 1/3 депутатів від їх конституційного складу за їх підписами (ці підписи не відкликаються).

Рішення щодо включення до порядку денного сесії Верховної Ради України питання про відкликання Голови Верховної Ради приймається на пленарному засіданні, і розглядається не пізніше, ніж на 5-й день після включення цього питання до порядку денного сесії. До розгляду на пленарному засіданні питання про відкликання Голови Верховної Ради ведення пленарних засідань покладається на його заступників, а під час розгляду цього питання – на головуючого, обраного на засіданні з числа народних депутатів України.

У випадку відсутності на засіданні Верховної Ради без поважних причин Голова Верховної Ради України, стосовно якого розглядається питання про відкликання з посади, це питання може бути розглянуто за його відсутності.

Питання про відкликання Голови Верховної Ради не потребує підготовки в інших комітетах Верховної Ради. У разі необхідності для збору чи перевірки інформації, що стосується цього питання, Верховна Рада створює тимчасову контрольну, ревізійну чи слідчу комісію Верховної Ради.

Для обговорення питання про відкликання Голови Верховної Ради України відводиться три з половиною години сесійного часу, в тому числі для виступу Голови Верховної Ради – 40 хв.

Верховна Рада України заслуховує: доповідь представника від депутатів і відповіді доповідача на запитання (якщо питання про відкликання порушено за ініціативою депутатів); співповідь тимчасової контрольної, ревізійної чи слідчої комісії Верховної Ради (якщо вона створювалася з цього питання), відповіді співдоповідача на запитання; виступ Голови Верховної Ради про його діяльність на цій посаді та стан і організацію законопроектної, законодавчої роботи у парламенті й виконання ним своїх контрольних функцій; відповіді Голови Верховної Ради на запитання. Депутати мають право ставити запитання, висловлювати думку щодо діяльності Голови Верховної Ради як посадової

особи, його політичних, ділових, особистих якостей, агітувати за або проти його особи. Головуючий на засіданні з урахуванням черговості депутатів на виступ надає рівні можливості для виступаючих за і проти особи, яка є Головою Верховної Ради України.

Регламент Верховної Ради України передбачає два можливих способи прийняття постанови про відкликання Голови Верховної Ради України та його заступників залежно від того, хто є ініціатором дострокового припинення їх повноважень:

1) шляхом відкритого (але не поіменного) голосування, якщо відкликання Голови Верховної Ради чи його заступників здійснюється у зв'язку з поданням ними особистої заяви;

2) шляхом подачі бюлетенів для таємного голосування, коли питання про відкликання розглядається не за їх власною ініціативою.

Зазначена постанова Верховної Ради України повинна містити відомості про причини відкликання Голови Верховної Ради чи його заступника, які заносяться до його трудової книжки. Цією ж постановою він обирається членом визначеного ним комітету Верховної Ради; це питання не обговорюється і не потребує попередньої підготовки в парламентських комітетах, депутатських групах (фракціях).

У разі, коли особиста заява Голови Верховної Ради України про його відкликання не задовольняється парламентом, він має право припинити виконання посадових обов'язків Голови Верховної Ради у порядку, встановленому Кодексом законів про працю України. При цьому йому виплачується заробітна плата депутата і здійснюються виплати, пов'язані з виконанням депутатських обов'язків, відповідно до умов, встановлених Регламентом Верховної Ради для народного депутата.

§2. Організація роботи комітетів Верховної Ради України

Комітети Верховної Ради України – це постійно діючі депутатські органи Українського парламенту, призначені своєю роботою сприяти безперервній діяльності єдиного органу законодавчої влади. Комітети – допоміжні органи Верховної Ради України, що повинні забезпечувати реалізацію парламентом його функцій і наділені для цього відповідними повноваженнями. Вони відповідальні перед Верховною Радою України за свою діяльність і їй підзвітні.

Правовий статус комітетів закріплюється Конституцією, Регламентом Верховної Ради України, Законом «Про комітети Верховної Ради України» від 4 квітня 1995 р. і положеннями про комітети, які затверджуються парламентом. Особливість правового статусу комітетів полягає в тому, що вони, будучи органами Верховної Ради України, не складають самостійну систему органів державної влади.

Перелік комітетів, функціональна спрямованість їхньої діяльності визначаються Верховною Радою України з урахуванням важливості проблем державного, господарського, соціально-культурного будівництва, а також завдань, що стоять перед парламентом. Комітети створюються за функціональним і галузевим принципом. Функціональні комітети здійснюють одну або декілька функцій і їхня діяльність не пов'язана з певною галуззю народного господарства (наприклад, з питань бюджету, з питань свободи слова й інформації). Галузеві комітети створюються по одній або декількох галузях господарського або соціально-культурного будівництва (наприклад, з питань науки та освіти, з питань будівництва, транспорту і зв'язку).

На сьогодні, згідно з Постановою Верховної Ради України від 1 лютого 2000 р. «Про

перелік комітетів Верховної Ради України чотирнадцятого скликання» (в редакції Постанови від 06.04.2000 р.) у парламенті створено 23 комітети:

1. У галузі державного будівництва:

– з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України;

– з питань державного будівництва та місцевого самоврядування;

– з питань правової політики;

– у закордонних справах;

– з питань національної безпеки і оборони;

– з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності;

– з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією.

2. У галузі господарської діяльності:

– з питань економічної політики, управління народним господарством, власності та інвестицій;

- з питань промислової політики і підприємництва;
- з питань паливно-енергетичного комплексу, ядерної політики і ядерної безпеки;
- з питань аграрної політики та земельних відносин;
- з питань фінансів і банківської діяльності;
- з питань бюджету;
- з питань будівництва, транспорту і зв'язку;
- з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи.

3. У галузі соціально-культурного будівництва:

- з питань культури і духовності;
- з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин;
- з питань свободи слова та інформації;
- з питань охорони здоров'я, материнства і дитинства;

– з питань науки і освіти;

– з питань молодіжної політики, фізичної культури, спорту і туризму;

– з питань соціальної політики та праці;

– у справах пенсіонерів, ветеранів та інвалідів.

До складу комітету входять голова, перший заступник голови, заступник голови, секретар і члени комітету. Структурними підрозділами комітету є підкомісії та робочі групи.

Підкомісія створюється для забезпечення конкретних напрямків діяльності у складі не менше 3 членів комітету. Члени комітету можуть входити до складу декількох підкомісій. Голова підкомісії обирається на засіданні комітету відкритим голосуванням більшістю голосів.

Робочі групи створюються для підготовки законопроектів, проектів актів комітету. До їх складу включаються члени комітету, народні депутати, що не є членами комітету, співробітники Секретаріату, науково-дослідних установ та навчальних закладів, фахівці-практики, автори проектів. Очолює робочу групу народний депутат, якщо він в ініціативному порядку бере на себе відповідальність за підготовку законопроекту.

Комітети обираються з числа народних депутатів на 1-й сесії Верховної Ради нового скликання на термін її повноважень. Утворення комітетів здійснюється після формування і реєстрації фракцій. Кількісний склад кожного комітету визначається Верховною Радою України, але депутат може бути членом лише одного комітету.

Кандидатури для обрання голів комітетів і їхніх членів висуваються на засіданнях депутатських груп і фракцій відповідно до квот пропорційного представництва з урахуванням згоди депутатів. Квота встановлюється Погоджувальною радою.

Обрання голів комітетів здійснюється за списком у цілому без обговорення шляхом поіменного голосування, за результатами якого приймається постанова Верховної Ради України. Список кандидатур на посади голів комітетів подається до Верховної Ради Погоджувальною радою депутатських фракцій (груп).

Список для обрання голів комітетів повинен мати: назви всіх комітетів, прізвище, ім'я, по батькові відповідних кандидатів, дані про їх партійну належність, розрахункову квоту пропорційного представництва кожної групи і фракції. Цей список поширюється серед депутатів.

Кожному кандидату на посаду голови комітету надається слово для виступу.

Члени комітетів обираються списком без обговорення шляхом поіменного голосування.

Обрання перших заступників голів комітетів здійснюється Верховною Радою України у порядку, встановленому для обрання голів комітетів. Заступник голови комітету обирається на засіданні комітету за пропозицією його голови більшістю голосів від загального складу комітету.

За необхідності Верховна Рада України може створювати нові комітети, реорганізовувати раніше створені, змінювати їх персональний і кількісний склад.

Голова комітету може бути відкликаний Верховною Радою України за його письмовою заявою, у зв'язку з його незадовільною роботою, а також за іншими обставинами, що роблять неможливим виконання ним своїх обов'язків. Пропозиція про відкликання голови комітету вноситься Головою Верховної Ради України або за рішенням комітету, прийнятим не менш як 1/3 депутатів від фактичної кількості членів комітету.

Якщо питання про відкликання вноситься комітетом, Верховна Рада України заслуховує доповідь з цього питання одного з членів комітету і голови комітету про його діяльність на цій посаді. У постанові парламенту про відкликання голови комітету вказується причина відкликання, яка заноситься до його трудової книжки.

Депутати, що входять до складу однієї фракції або групи або є членами різних фракцій, можуть за їхньою згодою обмінятися місцями членів комітетів, але не більше одного разу на рік. Для цього подається заява на ім'я Голови Верховної Ради України, що засвідчується заявником і уповноваженим представником фракції.

Обрання перших заступників голів комітетів здійснюється Верховною Радою в порядку, встановленому для обрання голів комітетів. Заступник голови комітету обирається за пропозицією голови на засіданні комітету більшістю голосів відкритим голосуванням. Секретар комітету обирається з членів комітету на засіданні комітету більшістю голосів. Перший заступник, заступник голови та секретар комітету не можуть бути членами однієї фракції (групи).

Основними напрямками діяльності комітетів виступають:

1. Законопроектна функція:

– організація розробки за дорученням Верховної Ради України або за власною ініціативою проектів актів Верховної Ради;

– попередній розгляд і підготовка висновків і пропозицій по законопроектах, що внесені іншими суб'єктами законодавчої ініціативи;

– доробка і редагування законопроектів за результатами розгляду в першому і наступних читаннях;

– узагальнення зауважень і пропозицій, що надійшли в процесі всенародного обговорення законопроектів.

2. Контрольна функція:

– здійснення контролю за дотриманням та реалізацією Конституції та законів України, інших нормативних актів Верховної Ради України, за відповідністю підзаконних актів Конституції, законам України, а також вивчення ефективності їх застосування;

– вивчення доцільності та ефективності дій Уряду України, інших органів державної виконавчої влади, їх посадових осіб у питаннях, віднесених до компетенції комітетів, підготовка та подання відповідних висновків на розгляд Верховної Ради України;

– участь у складанні, прийнятті, контролі за виконанням державного бюджету в частині, що віднесена до компетенції комітетів, з метою забезпечення доцільності, економності та ефективності використання державних коштів.

3. Номінаційна функція:

– попереднє обговорення кандидатур посадових осіб, що відповідно до Конституції обираються, призначаються або затверджуються Верховною Радою України;

– заслуховування та підготовка для розгляду парламентом відповідних висновків щодо цих кандидатур;

– обговорення кандидатур посадових осіб, призначення яких відповідно до законодавства погоджується з комітетами; підготовка відповідних висновків щодо цих осіб.

4. *Експертно-аналітична функція:*

– попередній розгляд і підготовка висновків і пропозицій щодо ратифікації або денонсації міжнародних договорів, проектів програм соціально-економічного і культурного розвитку та інших питань, що розглядаються Верховною Радою України;

– збір, вивчення, дослідження інформації з питань, що належать до компетенції комітетів, організація слухань з цих питань, в тому числі на засіданнях Верховної Ради України.

Комітети мають право:

– вносити пропозиції щодо порядку денного пленарних засідань Верховної Ради України, робити на них доповіді і співдоповіді з питань, віднесених до їх відання, визначати доповідачів (співдоповідачів);

– публікувати законопроекти до внесення на розгляд Верховною Радою України у першому читанні і звертатися до наукових установ, організацій, громадян з пропозицією висловити свою точку зору;

– вносити пропозиції до Верховної Ради України про проведення всенародного голосування (референдуму) з найважливіших питань державного життя країни;

– укладати договори з науково-дослідними установами, навчальними закладами на науково-інформаційний пошук, розробку, доробку та експертизу законопроектів;

– розглядати пропозиції, що свідчать про потребу в прийнятті нових законодавчих актів або внесенні змін у діючі, а в разі потреби готувати висновки на розгляд Верховної Ради

України;

– під час здійснення контрольних функцій мають право заслуховувати Першого віце-прем'єра, віце-прем'єрів, міністрів, керівників міністерств, центральних та інших органів виконавчої влади України. За пропозицією комітету керівники цих органів зобов'язані прибути на його засідання і дати пояснення з питань, що розглядаються;

– під час здійснення своїх контрольних повноважень мають право доручати відповідним органам проведення оперативно-розшукових дій, передбачених ст.2,5,6 та п.1,3,4 ст.8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»;

– звертатися з питань, віднесених до їхнього відання, до Голови Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України та інших організацій, установ, підприємств незалежно від форм власності;

– вносити пропозиції про заслуховування на сесії Верховної Ради України звіту Кабінету Міністрів України про його діяльність, звітів керівників міністерств та інших органів виконавчої влади;

– здійснювати зв'язки з відповідними органами парламентів іноземних держав, брати участь у роботі міжнародних організацій і форумів.

Комітети не мають права законодавчої ініціативи й офіційного тлумачення законів.

Комітети у межах своєї компетенції вивчають практику застосування, впровадження та виконання прийнятих законів або їх окремих положень та ефективність їх дії, розглядають будь-які пропозиції, що свідчать про потребу в прийнятті нових законодавчих актів або у внесенні змін і доповнень до чинних законодавчих актів, і в разі необхідності готують відповідний висновок на розгляд Верховної Ради України. Вони можуть також здійснювати дослідження тенденцій та прогнозування розвитку ситуації стосовно питань, що належать до їх компетенції.

Комітет, визначений головним з певного законопроекту чи проекту іншого акта Верховної Ради України, узагальнює та систематизує пропозиції, поправки і висновки інших комітетів та готує їх на розгляд Верховної Ради України. Він має право також вносити пропозиції і поправки під час розгляду законопроекту на своєму засіданні.

Обов'язки комітетів:

– якісно, відповідно до вимог законодавства, готувати проекти до розгляду на пленарних засіданнях Верховної Ради України, здійснювати попередній їх розгляд, редагування та підготовку питань, що належать до їх відання;

– періодично звітувати перед Верховною Радою України про свою діяльність;

– вчасно виконувати доручення Верховної Ради України з питань законопроектної та організаційної роботи;

– вивчати і використовувати у своїй діяльності громадську думку, розглядати звернення громадян, що містять пропозиції щодо вдосконалення законодавства і вчасно реагувати на них.

У разі невиконання або неналежного виконання головами комітетів своїх обов'язків Верховна Рада України може достроково відкликати їх з посади, ліквідувати чи реорганізувати комітет у порядку, передбаченому Регламентом Верховної Ради України.

Комітети Верховної Ради України будують свою роботу на принципах законності, гласності, рівноправності, вільного колективного обговорення і вирішення питань.

Організаційними формами роботи комітетів є прості й спільні засідання комітетів,

засідання-слухання, засідання підкомісій і робочих груп, персональна робота голів, заступників і секретарів комітетів.

Основна організаційна форма роботи парламентських комітетів – засідання, які є правомочними, якщо на них присутні більше половини від затвердженого Верховною Радою України складу її членів. Засідання проводяться відкрито і гласно, крім випадків, коли за рішенням комітету проводиться закрите засідання.

Слухання проводяться з питань, віднесених до компетенції комітетів. З метою одержання різнобічної інформації з питань, що розглядаються, їх вивчення й обговорення. Інформація використовується для прийняття рішень комітетів. Кворум для проведення слухання – не менше 3 членів комітету. Під час слухання кожний член комітету має право задавати питання виступаючим і одержувати відповідь на них.

Засідання скликає голова комітету відповідно до затвердженого плану роботи комітету, за дорученням Верховної Ради України або за власною ініціативою. Голова зобов'язаний скликати засідання, якщо на цьому наполягає не менше 1/3 членів комітету.

За результатами обговорення питань на засіданнях більшістю голосів приймаються:

- 1) рішення – з питань, що стосуються організації роботи комітетів;
- 2) рекомендації – щодо контрольної діяльності комітетів;
- 3) висновки – по законопроектах і кандидатурах, що пропонуються для обрання, призначення або затвердження Верховною Радою України.

Рекомендації комітетів підлягають обов'язковому розгляду органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та об'єднань громадян, підприємствами, установами і організаціями. Про результати розгляду та вжиті заходи

повинно бути повідомлено комітетам у встановлений ними строк.

Голосування здійснюється відкрито, особисто членами комітету. Депутати, які з поважних причин відсутні на засіданні комітету, можуть брати участь у голосуванні з питань, внесених на розгляд комітету, шляхом подачі письмових заяв щодо позиції депутата з обговорюваних на засіданні питань. Підрахунок голосів проводить секретар комітету. На кожному засіданні ведеться протокол, а за рішенням комітету – стенограма засідання.

Протокол і стенограма засідань є офіційними документами, що підтверджують процес обговорення і прийняття рішень комітету. Вони зберігаються й у випадку звернення народного депутата надаються для ознайомлення.

Для розгляду на засіданнях комітетів питань, що відносяться до їхнього відання, можуть запрошуватися представники Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади, автори законопроектів, вчені, експерти. Комітети забезпечують їх нормативними документами, що будуть розглядатися на засіданні.

Голова комітету не менше ніж на 2-тижневий термін складає розпис роботи комітету з урахуванням доручень Верховної Ради, і він затверджується на засіданні комітету. Складається і план-графік роботи над законопроектами, щодо яких комітет визначений профільним.

Проекти актів, документи, інформаційні матеріали передаються членам комітету не пізніше ніж за 3 дні до їх розгляду на засіданні комітету.

Спільні засідання комітетів проводяться за їхньою ініціативою або за дорученням Верховної Ради України. На них розглядаються питання, що відносяться до відання декількох комітетів. Ці засідання веде один з голів комітетів за взаємною згодою. Спільні засідання можуть також вести Голова або заступники Голови Верховної Ради України. Рішення, прийняті на спільних засіданнях, підписуються головами комітетів.

Організаційно-методичне, технічне, інформаційне і матеріальне обслуговування комітетів

здійснює апарат Верховної Ради України і в першу чергу – секретаріати комітетів.

Організація роботи комітетів покладається на голову, який:

– забезпечує упорядкування плану роботи комітету і виконання плану-графіку робіт над законопроектами;

– представляє комітет у відносинах з іншими державними органами, об'єднаннями громадян, відповідними органами парламентів закордонних держав;

– підписує прийняті комітетом документи;

– інформує Верховну Раду України про роботу комітету не рідше 1 разу на рік;

– здійснює координацію роботи комітету з іншими парламентськими комітетами;

– пропонує кандидатури на посаду заступника голови та секретаря комітету;

– дає доручення заступнику голови, головам підкомісій і секретарю комітету;

– головує на засіданні комітету;

– забезпечує ведення кошторису витрат комітету, передає Верховній Раді України звіти про використання коштів;

– веде прийом громадян;

– наприкінці терміну повноважень Верховної Ради України забезпечує передачу Голові Верховної Ради даних про стан справ по кожному законопроекту; перелік законопроектів, по яких комітет був визначений профільним і розгляд яких не було завершено; документи по прийнятих законопроектах.

Заступники голови комітету виконують обов'язки голови у випадку його відсутності, а також, за дорученням голови, окремі його функції. Секретар комітету бере участь в упорядкуванні плану роботи комітету і плану-графіку робіт над законопроектами, контролює ведення діловодства комітету, підписує протоколи його засідань, веде облік засідань, контролює виконання планів роботи комітету.

---

§3. Організація роботи тимчасових комісій Верховної Ради України

Тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України створюються для підготовки і попереднього розгляду питань, що відносяться до її компетенції.

Тимчасові слідчі комісії створюються для проведення розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес, якщо за це проголосує не менше ніж 1/3 від конституційного складу Верховної Ради України.

Тимчасова спеціальна комісія здійснює свою діяльність на принципах, встановлених для комітетів Верховної Ради України. Парламент приймає постанову про створення комісій

Верховної Ради, визначає назву, завдання, кількісний і персональний склад комісії, обсяг коштів, виділених у її розпорядження, термін діяльності.

Тимчасова спеціальна комісія обирається з числа народних депутатів, що дали на це згоду. Мінімальний кількісний склад комісії має забезпечувати представництво не менше ніж по одному депутату від кожної групи та фракції.

Пропозиції щодо персонального складу тимчасових спеціальних комісій подаються депутатськими фракціями і групами не пізніше ніж у 2-денний термін після ухвалення рішення про необхідність її створення.

Народний депутат, який обраний до складу тимчасової спеціальної або тимчасової слідчої комісії, *зобов'язаний*:

- бути присутнім на засіданнях відповідної комісії, брати участь у її роботі;
- додержуватись порядку та норм депутатської етики на засіданнях тимчасової комісії;
- виконувати доручення комісії, визначені її рішеннями;

Депутат, що входить до складу тимчасової спеціальної чи тимчасової слідчої комісії, за його заявою може бути звільнений Головою Верховної Ради України від обов'язку бути присутнім на засіданні парламентського комітету.

Не пізніше як через 6 місяців після створення тимчасова комісія передає Верховній Раді України звіт про свою діяльність і підготовлені нею документи і проекти актів. Після обговорення результатів її роботи у комітетах і на пленарному засіданні Верховної Ради може бути прийняте рішення про продовження роботи комісії на новий термін.

Повноваження тимчасової комісії припиняються:

1. З прийняттям Верховною Радою остаточного рішення за результатами роботи комісії.
  2. З прийняттям Верховною Радою акта, для підготовки проекту якого створювалася комісія.
-

§4. Організація роботи депутатських груп і фракцій

Значний кількісний склад парламенту та розмаїття політичних переконань народних депутатів вимагає їх об'єднання у депутатські фракції та групи для формування і висловлення колективної позиції з питань порядку денного. Правовою основою діяльності депутатських фракцій і груп є Регламент Верховної Ради України.

Депутатські фракції – це об'єднання депутатів, сформовані на основі партійної приналежності. До складу депутатської фракції можуть входити й позапартійні депутати, які підтримують програмні документи відповідної партії.

Депутатські групи формуються на позапартійній основі й об'єднують депутатів, які поділяють однакові або схожі погляди з питань державного і соціально-економічного розвитку.

Депутат може входити до складу тільки однієї депутатської групи або фракції. Голова Верховної Ради України і його заступники не входять до їх складу.

Об'єднання депутатів формуються на добровільній основі на першій сесії до обрання керівництва Верховної Ради і сформування інших органів. Якщо цього не відбулося, головуючий на пленарному засіданні оголошує перерву на 2 робочих дні. Згідно з Постановою Верховної Ради України «Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України» від 13 травня 1998 р. умовою створення фракції є входження до її складу не менш як 14 народних депутатів України (для порівняння, мінімальне число членів фракції в Австрії та Швейцарії – 5, у Франції – 20, у Росії – 35). У справі про утворення парламентських фракцій Конституційний Суд України у своєму рішенні зазначив, що вимоги щодо чисельного складу депутатських фракцій поширюються і на депутатські групи

Регламент Верховної Ради України передбачає низку обмежень щодо створення депутатських груп і фракцій. Об'єднання депутатів не можуть формуватися для захисту особистих, комерційних, місцевих, професійних або релігійних інтересів. Принципи діяльності фракцій і груп не повинні суперечити вільному характеру депутатського мандата. Об'єднання депутатів не можуть виступати від імені Верховної Ради України або українського народу.

Кожна депутатська група або фракція повинна бути зареєстрована в Секретаріаті Верховної Ради, куди подається письмове повідомлення з указівкою її назви, мети, персонального складу і депутатів, що уповноважені її представляти. Після реєстрації головуючий на засіданні парламенту інформує депутатів про формування депутатського об'єднання.

Коли склад депутатської групи або фракції стає меншим від установленної кількості, вона через 15 днів оголошується Головою Верховної Ради розпущеною (так, наприклад, були розформовані фракції Верховної Ради 3 скликання, створені за результатами виборів на першій сесії – Громада, фракції Селянської партії та Прогресивної соціалістичної партії України). Однак, за Регламентом, після розпуску персональний склад органів Верховної Ради не переглядається. Реорганізація та формування нових депутатських фракцій і груп можуть проводитися протягом повноважень Верховної Ради України із збереженням їх пропорційного представництва в органах Верховної Ради чи з відступом від нього відповідно до рішення, прийнятого Верховною Радою щодо такого представництва.

Станом на 1 вересня 2001 р. у Верховній Раді України існувало 11 фракцій і 3 групи.

Депутатські фракції:

1. «Батьківщина»;
2. «Демократичний союз»;
3. Комуністичної партії України;
4. Народного Руху України;
5. Народно-демократичні партії;
6. Партії зелених України;
7. «Реформи і Порядок» – «Реформи – Конгрес»;
8. Соціалістичної партії (Лівий Центр);
9. Соціально-демократичної партії України (об'єднаної);

10. Українського Народного Руху;

11. «Яблуко».

Депутатські групи:

1. «Регіони України»;

2. «Солідарність»;

3. «Трудова Україна».

Керівники депутатських груп і фракцій обираються на їх засіданнях. Вони складають розпис засідань, забезпечують відвідання засідань і сесій Верховної Ради членами об'єднання, стежать за тим, щоб члени були поінформовані і голосували відповідно до лінії фракції, представляють об'єднання у відносинах з органами публічної влади, засобами масової інформації і громадянами.

Фракції й групи мають право на пропорційне представництво в усіх органах Верховної Ради України та офіційних парламентських делегаціях. Зокрема, комітети Верховної Ради України формуються депутатськими фракціями і групами за принципом пропорційності, з урахуванням фахової підготовки народних депутатів та домовленості між ініціативними депутатськими об'єднаннями. Кожна депутатська група (фракція) має гарантоване право на виступ свого представника з усіх питань порядку денного на засіданнях Верховної Ради України та її органів. Вони беруть участь у пропорційному розподілі посад голів комітетів, мають право делегувати своїх представників у тимчасові комісії, попередньо обговорювати кандидатів на посади Голови Верховної Ради і його заступників. Фракції й групи можуть вільно співробітничати між собою шляхом утворення депутатських об'єднань і неформальних груп, які не підлягають реєстрації і не мають прав, встановлених Регламентом.

Депутатські групи і фракції виступають необхідним елементом ефективності роботи комітетів і депутатів, засобом збору й обміну інформацією, основним органом для узгодження законопроектів. Крім того, вони є дослідницькими структурами, що справляють вплив на результати законотворчої роботи, а також істотним засобом впливу на організацію роботи Верховної Ради України (можуть впливати на порядок денний парламенту і на вибори голів комітетів).

Матеріально-технічне забезпечення діяльності депутатських груп і фракцій здійснює Голова Верховної Ради України й адміністративно-технічний персонал, що закріплюється за ними для надання допомоги у здійсненні їх функцій у Верховній Раді. Кількість консультантів з організаційно-технічного обслуговування депутатських груп (фракцій) визначається Верховною Радою України, вони зараховуються до штату Секретаріату Верховної Ради України. За згодою народних депутатів України зареєстровані депутатські групи (фракції) можуть мати додаткову кількість консультантів, утримання яких здійснюється за рахунок економії коштів у межах фонду, передбаченого на утримання референтів-консультантів народних депутатів України. Консультант депутатської групи (фракції) у своїй роботі керується законодавством України, а також Регламентом Верховної Ради України і Положенням про консультанта депутатської групи (фракції) Верховної Ради України, затвердженим Постановою Верховної Ради України від 13 жовтня 1995 р. № 378/95-ВР.

Консультант депутатської групи (фракції) зобов'язаний:

- 1) за дорученням депутатської групи (фракції) готувати матеріали з питань, що вносяться на розгляд Верховної Ради України, комітетів, депутатських груп (фракцій), інших органів та організацій, надавати членам групи (фракції) допомогу в здійсненні контролю за виконанням прийнятих ними рішень;
- 2) допомагати народним депутатам України, що входять до складу депутатської групи (фракції), у розгляді та вирішенні порушених ними питань;
- 3) брати участь в організації вивчення громадської думки, потреб і запитів виборців, вносити пропозиції щодо вирішення даних питань;

4) вести діловодство, забезпечувати збереження документів, які надходять на ім'я депутатської групи (фракції), контролювати своєчасне надходження відповідей на звернення депутатської групи (фракції);

5) надавати членам депутатської групи (фракції) організаційно-технічну та іншу допомогу, пов'язану з діяльністю депутатської групи (фракції).

Під час виконання своїх обов'язків консультант депутатської групи (фракції) не повинен допускати дій, які можуть завдати шкоди діяльності народних депутатів України, що входять до складу депутатської групи (фракції).

Порядок роботи депутатської групи (фракції), умови вступу депутата в таке об'єднання, його виходу чи виключення з неї визначаються самою депутатською групою (фракцією). Однак Регламентом Верховної Ради України передбачено, що депутатські групи і фракції проводять свої засідання відкрито і гласно. Закрите засідання може бути проведене за рішенням самої фракції чи групи.

---

§5. Організація роботи Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини на постійній основі здійснює опосередкований парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її

юрисдикції. Він є аналогом інституту *омбудсмена*, що був вперше заснований у 1809 р. у Швеції і нині існує більш як у ста зарубіжних державах. У державно-правовому значенні омбудсмен сприймається як гідна довіри незалежна особа, що уповноважена парламентом на охорону прав окремих громадян і опосередкований парламентський контроль у формі нагляду за всіма державними органами і посадами, але без права зміни прийнятих ними рішень [1]. Слід підкреслити, що омбудсмен – це переважно політичний інститут, а не правоохоронний; його головне завдання полягає у тому, щоб захистити права і свободи людини тоді, коли інші державні органи виявляються неспроможними, оскільки причиною порушень є недосконалість самих законів.

Метою опосередкованого парламентського контролю, який здійснює Уповноважений, є:

- 1) захист прав і свобод людини і громадянина, проголошених Конституцією України, законами України та міжнародними договорами України;
- 2) додержання та повага до прав і свобод людини і громадянина органами державної влади, органами місцевого самоврядування та їх посадовими і службовими особами;
- 3) запобігання порушенням прав і свобод людини і громадянина або сприяння їх поновленню;
- 4) сприяння приведенню законодавства України про права і свободи людини і громадянина у відповідність з Конституцією України, міжнародними стандартами у цій галузі;
- 5) поліпшення і подальший розвиток міжнародного співробітництва в галузі захисту прав і свобод людини і громадянина;
- 6) запобігання будь-яким формам дискримінації щодо реалізації людиною своїх прав і свобод;

7) сприяння правовій інформованості населення та захист конфіденційної інформації про особу.

Основною функцією Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини є контроль-но-наглядова, яка конкретизується у таких напрямках діяльності:

- здійснення опосередкованого парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі;
- здійснення контролю за відповідністю Конституції України, законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, які стосуються прав і свобод людини і громадянина шляхом звернення до Конституційного Суду України з відповідними поданнями;
- перевірка стану додержання встановлених прав і свобод людини і громадянина відповідними державними органами, в тому числі тими, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність;
- направлення звернень громадян України, іноземців, осіб без громадянства або осіб, які діють в їхніх інтересах, за належністю в органи, до компетенції яких належить розгляд справи, та здійснення контролю за розглядом цих звернень;
- прийняття рішень про необхідність проведення перевірок діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності з правом вимагати від посадових і службових осіб цих органів сприяння, виділення спеціалістів для участі у проведенні перевірок, експертиз і надання відповідних висновків.

Крім того, Уповноважений виконує ряд інших функцій, зокрема правоохоронну, нормотворчу, правозастосовчу, інформаційну та ін.

Правовою основою діяльності Уповноваженого є:

- Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997 р. № 776/97-ВР;
- Закон України «Про державну службу» від 16 грудня 1993 р. № 3723-XII;
- Постанова Кабінету Міністрів України від 10 листопада 1999 р. № 2064 «Про умови оплати праці Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, представників Уповноваженого та працівників його секретаріату»;
- Постанова Кабінету Міністрів України від 29 листопада 1999 р. № 2164 «Про забезпечення діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та його секретаріату».

Уповноважений призначається на посаду і звільняється з посади Верховною Радою України таємним голосуванням шляхом подання бюлетенів. Кандидатом на посаду Уповноваженого може бути лише громадянин України, який досяг на день обрання віку 40 років, володіє державною мовою, має високі моральні якості, досвід правозахисної діяльності і проживає протягом останніх п'яти років в Україні. Не може бути призначено Уповноваженим особу, яка має судимість за вчинення злочину, якщо ця судимість не погашена та не знята в установленому законом порядку. Строк його повноважень – п'ять років, який починається з дня прийняття ним присяги на сесії Верховної Ради України.

Пропозиції щодо кандидатури на посаду Уповноваженого вносять Голова Верховної Ради України або не менше однієї чверті народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України. Відповідний парламентський комітет подає Верховній Раді України свої висновки щодо кожної кандидатури на посаду Уповноваженого, відповідності її вимогам та про відсутність причин, які б перешкоджали зайняттю нею цієї

посади.

Висування кандидатури для призначення на посаду Уповноваженого здійснюється у 20-денний строк з наступного дня після закінчення строку, на який було призначено Уповноваженого, або припинення його повноважень чи звільнення; оголошення результатів голосування, якщо Уповноваженого не було призначено. Голосування проводиться під час пленарних засідань Верховної Ради України бюлетенями для таємного голосування, але не раніш як через десять днів і не пізніше ніж через двадцять днів після закінчення строку для висування кандидатів для участі у виборах.

Призначеним вважається той кандидат, за якого проголосувала більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, про що приймається постанова.

Якщо на посаду Уповноваженого було висунуто більше ніж два кандидати і жодного з них не було призначено, Верховна Рада України проводить повторне голосування по двох кандидатах, які отримали найбільшу кількість голосів. У разі, якщо жоден з кандидатів на посаду Уповноваженого не набрав необхідної кількості голосів, знову проводиться висування кандидатур для призначення на посаду Уповноваженого.

Уповноважений не може мати представницького мандата, обіймати будь-які інші посади в органах державної влади, виконувати іншу оплачувану чи неоплачувану роботу в органах державної влади і місцевого самоврядування, об'єднань громадян, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, крім викладацької, наукової або іншої творчої діяльності. Він не може бути членом будь-якої політичної партії.

За наявності вказаних обставин, Уповноважений повинен їх усунути протягом десяти днів після його призначення. До усунення зазначених обставин він не може складати присяги. Якщо ж зазначені обставини виникли під час діяльності Уповноваженого, вони повинні бути усунені протягом десяти днів з дня, коли про це стало відомо, а у разі неможливості усунути їх протягом десяти днів Уповноважений зобов'язаний зробити у зазначений строк заяву про відмову виконувати будь-які інші доручення чи повноваження, крім тих, що належать Уповноваженому. Якщо протягом зазначеного строку Уповноважений не виконає встановлених вимог, його повноваження припиняються і Верховна Рада України зобов'язана звільнити його з посади.

Уповноважений має право:

- 1) невідкладного прийому Президентом України, Головою Верховної Ради України, Прем'єр-міністром України, головами Конституційного Суду України, Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України, Генеральним прокурором України, керівниками інших державних органів, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, їх посадовими та службовими особами;
- 2) бути присутнім на засіданнях Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Конституційного Суду України, Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України, колегії прокуратури України та інших колегіальних органів;
- 3) звертатися до Конституційного Суду України з поданнями: а) про відповідність Конституції України законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, які стосуються прав і свобод людини і громадянина; б) про офіційне тлумачення Конституції України та законів України;
- 4) безперешкодно відвідувати органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, бути присутнім на їх засіданнях;
- 5) на ознайомлення з документами, у тому числі і секретними (таємними), та отримання їх копій в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, об'єднаннях громадян, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, органах прокуратури, включаючи справи, які знаходяться в судах;
- 6) вимагати від посадових і службових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності сприяння проведенню перевірок діяльності підконтрольних і підпорядкованих їм підприємств, установ, організацій, виділення спеціалістів для участі у проведенні

перевірок, експертиз і надання відповідних висновків;

7) запрошувати посадових і службових осіб, громадян України, іноземців та осіб без громадянства для отримання від них усних або письмових пояснень щодо обставин, які перевіряються по справі;

8) відвідувати у будь-який час місця тримання затриманих, попереднього ув'язнення, установи відбування засудженими покарань та установи примусового лікування і перевиховання, психіатричні лікарні, опитувати осіб, які там перебувають, та отримувати інформацію щодо умов їх тримання;

9) бути присутнім на засіданнях судів усіх інстанцій, у тому числі на закритих судових засіданнях, за умови згоди суб'єкта права, в інтересах якого судовий розгляд оголошено закритим;

10) звертатися до суду із заявою про захист прав і свобод людини і громадянина, які за станом здоров'я чи з інших поважних причин не можуть цього зробити самостійно, а також особисто або через свого представника брати участь у судовому процесі у випадках та порядку, встановлених законом;

11) направляти у відповідні органи акти реагування Уповноваженого у разі виявлення порушень прав і свобод людини і громадянина для вжиття цими органами заходів;

12) перевіряти стан додержання встановлених прав і свобод людини і громадянина відповідними державними органами, в тому числі тими, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність.

Актами реагування Уповноваженого щодо порушень положень Конституції України, законів України, міжнародних договорів України стосовно прав і свобод людини і громадянина є конституційне подання Уповноваженого та подання до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та їх посадових і службових осіб.

Конституційне подання Уповноваженого – акт реагування до Конституційного Суду України щодо вирішення питання про відповідність Конституції України (конституційності) закону України чи іншого правового акта Верховної Ради України, акта Президента України та Кабінету Міністрів України, правового акта Автономної Республіки Крим; офіційного тлумачення Конституції України та законів України.

Подання Уповноваженого –

акт, який вноситься Уповноваженим до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, їх посадовим і службовим особам для вжиття відповідних заходів у місячний строк щодо усунення виявлених порушень прав і свобод людини і громадянина.

Уповноважений здійснює свою діяльність на підставі відомостей про порушення прав і свобод людини і громадянина, які отримує: 1) за зверненнями громадян України, іноземців, осіб без громадянства чи їх представників; 2) за зверненнями народних депутатів України; 3) за власною ініціативою.

Уповноважений приймає та розглядає звернення громадян України, іноземців, осіб без громадянства або осіб, які діють в їхніх інтересах, відповідно до Закону України «Про звернення громадян». Звернення подаються Уповноваженому в письмовій формі протягом року після виявлення порушення прав і свобод людини і громадянина. За наявності виняткових обставин цей строк може бути подовжений Уповноваженим, але не більше ніж до двох років.

При розгляді звернення Уповноважений:

- 1) відкриває провадження у справі про порушення прав і свобод людини і громадянина;
- 2) роз'яснює заходи, що їх має вжити особа, яка подала звернення Уповноваженому;
- 3) направляє звернення за належністю в орган, до компетенції якого належить розгляд справи, та контролює розгляд цього звернення;

4) відмовляє в розгляді звернення.

Уповноважений не розглядає тих звернень, які розглядаються судами, зупиняє вже розпочатий розгляд, якщо заінтересована особа подала позов, заяву або скаргу до суду. Повідомлення про прийняття звернення до розгляду або відмову в прийнятті звернення до розгляду надсилається в письмовій формі особі, яка його подала.

Протягом першого кварталу кожного року Уповноважений представляє Верховній Раді України щорічну доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності та їх посадовими і службовими особами, які порушували своїми діями (бездіяльністю) права і свободи людини і громадянина, та про виявлені недоліки в законодавстві щодо захисту прав і свобод людини і громадянина. У разі необхідності Уповноважений може представити Верховній Раді України спеціальну доповідь (доповіді) з окремих питань додержання в Україні прав і свобод людини і громадянина. За щорічною та спеціальною (спеціальними) доповідями Уповноваженого Верховна Рада України приймає постанову.

Діяльність Уповноваженого доповнює існуючі засоби захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, не відмінняє їх і не тягне перегляду компетенції державних органів, які забезпечують захист і поновлення порушених прав і свобод. У науковій літературі зазначається, що Уповноважений, не маючи владних повноважень змінити або скасувати прийняті рішення, завдяки таким характеристикам, як відкритість, доступність, об'єктивність і неупередженість щодо «позивача і відповідача», неформальність використовуваних методів діяльності є досить авторитетним і результативним засобом забезпечення прав і свобод людини і громадянина – реальним і діючим [\[2\]](#).

Як свідчить політико-правова практика, інститут омбудсмена (уповноваженого з прав людини) може ефективно існувати лише у країнах з усталеними конституційними традиціями і високою правовою культурою населення. Тому в Україні даний інститут поки що малоефективний, хоча певні здобутки вже є. Зокрема, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини ініціював процес опублікування в українських офіційних джерелах Європейської Конвенції захисту прав і основних свобод з відповідними протоколами, а нині активно займається вирішенням проблеми торгівлі українськими дітьми та жінками, захищає права українських морських екіпажів, арештованих у

закордонних портах та ін.

Уповноважений має печатку із зображенням малого Державного Герба України та своїм найменуванням; його місцезнаходженням є місто Київ.

Повноваження Уповноваженого припиняються у разі:

- 1) відмови його від подальшого виконання обов'язків шляхом подання заяви про складення своїх повноважень;
- 2) набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо нього;
- 3) набрання законної сили рішенням суду про визнання особи, яка обіймає посаду Уповноваженого, безвісно відсутньою або про оголошення її померлою;
- 4) складення присяги новообраним Уповноваженим;
- 5) смерті особи, яка обіймає посаду Уповноваженого.

Верховна Рада України приймає рішення про звільнення з посади Уповноваженого до закінчення строку, на який його було обрано, у разі:

- 1) порушення присяги;
- 2) порушення вимог щодо несумісності діяльності;

3) припинення громадянства України;

4) неспроможності протягом більше чотирьох місяців поспіль виконувати обов'язки через незадовільний стан здоров'я чи втрату працездатності.

Висновок щодо наявності підстави для звільнення з посади Уповноваженого повинна дати тимчасова спеціальна комісія Верховної Ради України.

Верховна Рада України за наявності зазначених підстав розглядає питання і приймає відповідну постанову про звільнення з посади Уповноваженого за поданням Голови Верховної Ради України або не менш як однієї чверті народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Уповноважений вважається звільненим з посади, якщо за це проголосувала більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України. Припинення повноважень та звільнення з посади Уповноваженого оформляються відповідною постановою Верховної Ради України.

Повноваження Уповноваженого не можуть бути припинені чи обмежені у разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України або її розпуску (саморозпуску), введення воєнного або надзвичайного стану в Україні чи в окремих її місцевостях.

Органи і посадові особи, які забезпечують діяльність Уповноваженого:

1. Представники Уповноваженого, яких він призначає у межах виділених коштів, затверджених Верховною Радою України. Організація діяльності та межі повноважень представників Уповноваженого регулюються Положенням про представників Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, яке затверджується Уповноваженим.

2. Секретаріат Уповноваженого, який є юридичною особою, має свій рахунок у банку та печатку встановленого зразка. Структура секретаріату, розподіл обов'язків та інші питання щодо організації його роботи регулюються Положенням про секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. На працівників секретаріату поширюється дія Закону України «Про державну службу». Положення та кошторис секретаріату затверджуються Уповноваженим у межах кошторису витрат, пов'язаних з діяльністю Уповноваженого. Призначення на посаду та звільнення працівників секретаріату здійснюються Уповноваженим.

На сьогодні в секретаріаті Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини працює 25 осіб, хоча повинно бути втричі більше.

Структура секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини:

– Керівник секретаріату;

– Заступник Керівника секретаріату;

– Перший помічник Уповноваженого;

– Консультативна рада, яка створюється при Уповноваженому з метою надання консультаційної підтримки, проведення наукових досліджень, а також вивчення пропозицій щодо поліпшення стану захисту прав і свобод людини і громадянина (яка може діяти і на громадських засадах) із осіб, що мають досвід роботи в галузі захисту прав і свобод людини і громадянина;

– Секретар консультативної ради;

- департаменти та їх керівники;

- управління, відділи та їх керівники;

- інші працівники секретаріату.

Фінансування діяльності Уповноваженого здійснюється за рахунок Державного бюджету України та щорічно передбачається в ньому окремим рядком, для чого Уповноважений розробляє, подає на затвердження Верховної Ради України та виконує кошторис своїх витрат. Фінансова звітність подається Уповноваженим у порядку, встановленому законодавством України.

Міністерство економіки та Міністерство фінансів під час підготовки актів Кабінету Міністрів України про розподіл асигнувань, передбачених у державному бюджеті на капітальні вкладення, повинні враховувати за поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини необхідні асигнування на створення матеріально-технічної бази, необхідної для діяльності Уповноваженого, та будівництво житла. Законодавчо закріплюється обов'язок Верховної Ради України і відповідних органів виконавчої влади та місцевого самоврядування створювати необхідні умови для діяльності Уповноваженого, його секретаріату та представників.

Постановою Кабінету Міністрів України від 10 листопада 1999 р. № 2064 «Про умови оплати праці Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, представників Уповноваженого та працівників його секретаріату» були встановлені посадові оклади Уповноваженому, його представникам і керівним працівникам секретаріату, а також було визначено, що посадові оклади інших працівників, спеціалістів та службовців секретаріату Уповноваженого встановлюються на рівні посадових окладів відповідних працівників апарату Кабінету Міністрів України.

За особливий характер роботи та інтенсивність праці Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини передбачається виплата надбавки в розмірі 100 відсотків посадового окладу з урахуванням доплати за ранг та вислугу років. Вказана постанова надає право Уповноваженому встановлювати надбавку за особливий характер роботи та інтенсивність праці представнику Уповноваженого в розмірі до 90 відсотків посадового

окладу з урахуванням доплати за ранг, керівним працівникам і спеціалістам секретаріату в розмірі до 80 відсотків посадового окладу з урахуванням доплати за ранг.

Передбачаються також доплати Уповноваженому, його представникам, керівним працівникам і спеціалістам його секретаріату, які мають звання «Заслужений юрист України».

З метою забезпечення діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, реалізації матеріальних та інших гарантій Кабінетом Міністрів України було прийнято Постанову від 29 листопада 1999 р. № 2164 «Про забезпечення діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та його секретаріату», згідно з якою було встановлено, що за умовами матеріально-побутового, медичного, санаторно-курортного та транспортного обслуговування, а також забезпечення засобами зв'язку Уповноважений Верховної Ради України з прав людини прирівнюється до Голови Конституційного Суду України, а представники Уповноваженого, керівник секретаріату – до членів Кабінету Міністрів України, заступник керівника секретаріату – до заступника Міністра Кабінету Міністрів України, секретар консультативної ради, перший помічник Уповноваженого, керівники департаментів – до керівників структурних підрозділів Секретаріату Кабінету Міністрів України, інші працівники секретаріату – до відповідних категорій працівників Секретаріату Кабінету Міністрів України.

Втручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та їх посадових і службових осіб у діяльність Уповноваженого забороняється. Уповноважений не зобов'язаний давати пояснення по суті справ, які закінчені або перебувають у його провадженні.

Уповноважений користується правом недоторканності на весь час своїх повноважень. Він не може бути без згоди Верховної Ради України притягнутий до кримінальної відповідальності або підданий заходам адміністративного стягнення, що накладаються в судовому порядку, затриманий, заарештований, підданий обшуку, а також особистому огляду. Кримінальну справу проти Уповноваженого може бути порушено лише Генеральним прокурором України. За порушення законодавства щодо гарантій діяльності Уповноваженого, його представників та працівників секретаріату винні особи притягаються до відповідальності згідно з чинним законодавством.

Життя та здоров'я Уповноваженого і його представників, які працюють на постійній основі, підлягають обов'язковому державному страхуванню на випадок смерті, травми, каліцтва або захворювання, одержаних під час виконання ними службових обов'язків.

Порядок та умови страхування встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Після спливання терміну діяльності Уповноваженого йому надається робота (посада), на якій він працював до призначення і яка зберігається за ним на час виконання обов'язків Уповноваженого, а в разі неможливості надання цієї роботи (посади) – інша рівноцінна робота (посада) на тому ж або, за його згодою, іншому підприємстві, в установі, організації.

---

[1] Докладніше див.: Конституционное (государственное) право зарубежных стран: В 2-х т. Часть Общая: Учебник / Отв. ред. Б.А.Страшун. – 3-е изд. – М.: БЕК, 1999. – С.589–592.

[2] Закоморна К.О. Інститут омбудсмена як засіб забезпечення прав і свобод людини та громадянина (порівняльно-правовий аналіз): Автореф. дис...канд. юрид. наук., 12.00.02. – конституційне право. – Х.: Нац. юрид. академія України, 2000. – С.6–7.